

Podrška naroda Japana

– Nepotrebno je reći da je zdravstvena zaštita osnova svakodnevnog života ljudi, bez adekvatnog zdravstvenog sistema građani ne mogu da očekuju napredak u svojim životima, niti budući prosperitet svoje zemlje. Stoga, japanska Vlada nastavlja sa pružanjem podrške ovom sektoru. Iskoristio bih ovu priliku da izrazim svoju iskrenu zahval-

nost svim ljudima u Srbiji koji su pokazali iskreno saosećanje i veliku solidarnost prema građanima Japana povodom tragedije koja se dogodila u mojoj zemlji, u martu ove godine. Uprkos teškoj situaciji, Japan će nastaviti ekonomsku saradnju sa Srbijom, sa stanovišta ljudske bezbednosti. Uveren sam da će ova donacija naroda Japana do-

prineti daljem razvoju već dobrih odnosa između Japana i Srbije – poručio je ambasador Japana, N.J.E. gospodin Tošio Cunozaki, prilikom svečane primopredaje digitalnog mamografa valjevske Bolnici, u okviru donacije Vlade Japana.

Uz ambasadora Japana svečanosti su prisustvovali prof. dr Zoran Stanković, ministar zdravlja Republike Srbije, prof. dr Marija Jevtić, pomoćnik ministra za javno zdravlje i sanitarnu inspekciju, gospodin Satoru Kurosava, predstavnik Japanske agencije za međunarodnu saradnju – JICA za Balkan, dr Tatjana Pavlović iz Instituta za onkologiju i radiologiju Srbije, gospodin Zoran Jakovljević, gradonačelnik Valjeva, kao i brojni prijatelji iz JICA-e, ambasade Japana, predstavnici kompanije zadužene za isporuku i instaliranje opreme, zaposleni u Zdravstvenom centru i mediji.

Nastavak na strani 2

Rekonstruisan Prijemno-urgentni centar

Završeni su radovi na rekonstrukciji i dogradnji dela Prijemno-urgentnog centra, finansirani u okviru Zakona o podršci građevinskoj industriji u uslovima ekonomske krize Vlade Srbije. Vrednost radova je skoro 22 miliona dinara, od čega su po deset odsto izdvojili grad Valjevo i Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, a ostatak je iz kredita poslovnih banaka, preko Fonda za razvoj Republike Srbije. Svečanom otvaranju prisustvovali su prof. dr Ivica Radović, državni sekretar Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, Zoran Jakovljević, gradonačelnik Valjeva, Stanko Terzić, zamenik gradonačelnika, izvođači radova i brojni gosti.

Nastavak na strani 3

U ovom broju:

Elektronsko zakazivanje laboratorije

strana 4

Briga za srce

strana 5

Umetnost i mentalno zdravlje

strana 8

Bolnički duhovnik

strana 11

Podrška naroda Japana

Sa svečane primopredaje mamografa

Prilikom svečane primopredaje digitalnog mamografa, prof. dr Zoran Stanković, ministar zdravlja, izrazio je zahvalnost ambasadoru i Vladi Japana na značajnoj donaciji za Srbiju.

– U prethodnom periodu Srbija je od Vlade Japana dobila oko 200 miliona evra bespovratne pomoći, od koji su 22 miliona investirana u zdravlje, a sama aktivnost vezana za ugradnju dva digitalna i trideset analognih mamografa iznosi oko 5,8 miliona evra. To je ogromna pomoć, koja će omogućiti da sa postojećim mamografima možemo izvršiti preventivne preglede za celokupnu žensku populaciju za jedan određeni vremenski period i da na taj način sprečimo da se karcinom dojke otkrije u nekoj poodmakloj fazi, s obzirom na to da rano otkrivanje ovog karcinoma predstavlja i izlečenje osoba obolelih od ove opake bolesti. Ono što posebno mogu da kažem, to je da se ulaganje u Zdravstveni centar Valjevo nastavlja, kako sa ovim mamografom, otvaranjem Urgentnog centra, a za jedan određeni period ćemo imati i ugradnju opreme za reciklažu medicinskog infektivnog otpada – kazao je ministar zdravlja prof. dr Zoran Stanković.

– Da bi se u potpunosti iskoristila oprema koju je donirala Vlada Japana veoma je važno da se veština i znanje radiologa i tehničara o skriningu raka dojke poboljša. JICA će obezbediti obuku za 39 zdravstvenih ustanova koje su dobile opremu, kako bi ostvarile bolje preciznosti i kontrolu kvaliteta mamografskih snimaka. Verujem da će naša saradnja doprineti jačanju sistema kontrole zdravlja, kao i smanjenju broja obolelih od raka dojke – poručio je na svečanosti gospodin Satoru Kurosava, predstavnik JICA-e za Balkan.

Koliko je značajna adekvatna oprema i edukacija osoblja u or-

ganizaciji kvalitetnog skrininga, kroz podatke je ukazala dr Tatjana Pavlović iz Instituta za onkologiju i radiologiju Srbije.

– Poznato je da je u Srbiji još uvek visoka stopa smrtnosti pacijentkinja obolelih od raka dojke. Broj otkrivenih slučajeva raka dojke u ranoj fazi u Srbiji je svega tri do četiri procenta, a u zemljama koje imaju razvijeni skrining program i brojnu radiološku opremu, taj procenat je i do 35 odsto. U prethodne dve godine smo sa dva mobilna mamografa pregledali oko 55 hiljada žena u geografski i socijalno različitim sredinama. Oko sedam hiljada žena smo pozvali na dodatne preglede i otkrili smo oko 600 karcinoma u ranoj fazi. Naše dvogodišnje iskustvo u radu mobilne mamografije i oprema koja se instalira ovog leta širom Srbije je dobra baza u započinjanju skrininga raka dojke, koji će svakako dovesti do smanjenja smrtnosti, poboljšanja kvaliteta života obolelih žena, a takođe dovesti i do uštede u lečenju rano otkrivenog karcinoma dojke – rekla je dr Tatjana Pavlović.

U ime grada Valjeva zahvalnost narodu Japana iskazao je gradonačelnik Zoran Jakovljević.

– Ja bih u ime grada Valjeva želeo da izrazim zahvalnost Vladi Japana, koja se nebrojano puta do sada pokazala kao donator našem gradu. Ova donacija je realizovana u njihovim najtežim trenucima, bez obzira na to što ih je zadesilo, oni nisu odustali da nastave sa svojim donacijama. Ovaj mamograf će obezbediti da se bolest otkrije u ranom periodu i da lečenje može početi na vreme – kazao je gradonačelnik Valjeva, koji je ambasadoru uručio snimak koncerta „Valjevo za Japan“, koji je u našem gradu održan u aprilu, kao podrška njihovom narodu zbog tragedije koja ih je zadesila, zemljotresa i cunamija, koji su odneli brojne žrtve.

Prilikom svečane primopredaje, održane u prostorijama digitalnog mamografa, sa zidovima nežnih boja, ukrašenih motivima koji asociraju na Japan, prim. dr Ilija Tripković, direktor ZC Valjevo, rekao je:

– Hvala Vam što ste danas sa nama u ovom malom kutku Japana koji smo mi hteli da napravimo u valjevskoj Bolnici, da pod ovim trešnjinim cvetom ukažemo zahvalnost narodu Japana, Vladi Japana, zbog onoga što je uradila za narod Srbije, za građane Kolubarskog okruga, ovom donacijom koja se nalazi iza nas, koja je u funkciji, a nadamo se da će u funkciji biti još dugo, i pored toga što želimo da se što manji broj pozitivnih nalaza otkrije ovim pregledima.

U cilju unapređenja zdravstvenog sistema Republike Srbije i implementacije Nacionalnog programa „Srbija protiv raka“, Vlada Japana je našoj zemlji odobrila donaciju za 39 zdravstvenih ustanova kroz projekat „Unapređenje skrininga i prevencije raka dojke u Republici Srbiji“. Projektom je obuhvaćena nabavka 2 digitalna i 30 analognih mamografa sa kompletnom pratećom opremom, kao i edukacija naših stručnjaka u Japanu. Našoj ustanovi je doniran digitalni mamograf, komora za razvijanje filmova i jedan negatoskop. Ukupna donacija za ZC Valjevo vredna je oko 147 hiljada evra.

Susret sa ministrom zdravlja

Uoči svečanosti povodom primopredaje digitalnog mamografa, prof. dr Zoran Stanković, ministar zdravlja, sastao se sa članovima uprave Zdravstvenog centra, načelnicima odeljenja i predstavnicima sindikata. Prilikom prošlog susreta, početkom aprila, ministar je saslušao probleme zaposlenih i dao rok da se sva pitanja Ministarstvu zdravlja dostave u pisanoj formi. On je na poslednjem sastanku rekao da će za rešavanje tih pitanja biti potrebno više vremena i da će se u narednom periodu doneti konkretna rešenja, koja će zaposlenima biti predočena. I prilikom susreta sa valjevskim novinarima, prof. dr Zoran Stanković je rekao da je u prethodnom periodu obišao grad Valjevo i Zdravstveni centar, kada je dogovorena realizacija nekih problema koje treba rešiti u zdravstvu Valjeva i izrazio nadu da će u dogledno vreme biti saopštena rešenja svim zainteresovanim u ovom gradu i zaposlenima.

Ambasador Japana razgovara sa zaposlenima

Rekonstruisan Prijemno-urgentni centar

– Sa ponosom danas otvaramo Urgentni centar, to je praktično prvi projekat koji će se realizovati po tom Zakonu o podršci građevinskoj industriji, u toku su radovi na obdaništu i školi koji idu dobrim tempom. Ovaj Zakon je omogućio lokalnim samoupravama da predlože svoje projekte, da ih realizuju, a ujedno i da zapošle građevinsku industriju. Ja se još jednom zahvaljujem Vladi Republike Srbije i Ministarstvu životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja što su nam odobrili ovaj projekat, zahvaljujem se Zdravstvenom centru što je strpljivo, privremeno korisio jedan drugi prostor za Urgentni centar i izvođačima koji su napravili jedan objekat za ponos grada Valjeva – rekao je gradonačelnik Valjeva Zoran Jakovljević, prilikom svečanog otvaranja Prijemno-urgentnog centra.

– Pošto danas otvaramo ovaj rekonstruisani deo naše bolnice i sa nekog aspekta, možda ekonomskog, ovo izgleda da je mali posao. Međutim, suština ovog posla je mnogo veća, zato što smo ovde uspeli da primenimo neke druge stvari koje će podići i kvalitet i bezbednost lečenja, kao i boravka zaposlenih u ovoj ustanovi. Na prvom mestu, mi danas stojimo na podnom grejanju, koje će biti u funkciji zahvaljujući geotermalnoj vodi, koja se ovde neposredno nalazi i sa 700 metara, sa 34 stepena, voda će ovde poteći. Pored toga, stvorili smo uslove za definitivno iseljenje vešeraja iz zgrade bolnice. Nadamo se da će taj vešeraj, pošto projekat postoji, mašine postoje, ljudski potencijal imamo, potrebna je samo zgrada, kroz jedan ovakav sličan projekat uspeti da uradimo neposredno preko puta Urgentnog centra i tako obezbedimo bezbedno zbrinjavanje medicinskog veša, a kroz bezbedno zbrinjavanje medicinskog veša obezbedimo i otpadne vode iz zdravstvenih ustanova, odnosno naše ustanove, koje jesu jedan od velikih problema Srbije, a samim tim onda rešimo pitanje i grada, s obzirom da mi u ovom trenutku svoje otpadne vode ispuštamo u gradsku kanalizaciju. Kada završimo vešeraj, onda definitivno Urgentni centar može da dobije svoju dnevnu bolnicu, jer je planirana na mestu vešeraja, kao i urgentna dijagnostika, skener, tako da bi građani i zaposleni u ovom prostoru od oko 300 kvadrata apsolutno imali urgentnu zdravstvenu zaštitu na nivou standarda Evropske unije – kazao je prim. dr Ilija tripković, direktor ZC Valjevo.

Osvrćući se na reči direktora Zdravstvenog centra, prof. dr Ivica Radović, državni sekretar Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, rekao je:

Obilazak rekonstruisanog prostora

Svečano otvaranje

– Kada smo obilazili Srbiju i imali taj zeleni karavan, kada se govori o problemima životne sredine, da zapravo ubediti građane u odnos prema životnoj sredini, u odnos prema kvalitetu vode, vazduha i zemljišta je odnos koji te medije ne sme prepoznati kao prazan prostor, jer direktna je korelacija između kvaliteta medija životne sredine i zdravlja naših ljudi, u tome na neki način i jeste naša veza, jer čovek je deo tog okruženja i sve ono što se dešava u okruženju prepoznaće se i kroz kvalitet našeg zdravlja. U tom smislu je velika stvar korišćenje obnovljivih energetske resursa, ne samo u industrijskim, nego i u ovakvim ustanovama.

Zamenik gradonačelnika Stanko Terzić je prilikom obraćanja prisutnima i medijima naglasio da je u međuvremenu započet još niz drugih projekata, tako da je ukupna vrednost svih investicija preko milijardu i 300 miliona dinara.

– Završili smo Urgentni centar, vrednost radova je oko 22 miliona i mislim da će svi zaposleni, lekari i ostalo medicinsko osoblje imati daleko bolje uslove za rad, a naši sugrađani koji budu ovde dolazili imaće kvalitetniju uslugu. Prvo sve smo to realizovali zahvaljujući razumevanju i podršci Vlade i resornih ministarstava, ali je i grad Valjevo pokazao jedan visok stepen logističke spremnosti, sve smo projekte uradili na vreme, blagovremeno sproveli sve procedure i stekli uslove da povučemo ta sredstva i ono što je za nas u ovom trenutku najznačajnije je to da skoro sve radove izvode valjevske firme – kazao je Stanko Terzić.

Petar Živojinović, direktor GP „Grading“ koje je obavljalo radove, zahvalio se gradu što je na ovaj način uspeo da kroz ovakve projekte obezbedi dosta posla za građevinske firme i dodao:

– Imali smo jako puno razumevanja od strane osoblja Urgentnog centra i cele bolnice, mislim da smo zajednički neke stvari u toku izvođenja radova rešavali u hodu, jer kada se radi rekonstrukcija pojavljuje se niz problema koje ne možete da sagledate ni prilikom projektovanja, ni prilikom početka radova i sve smo to zajedno prebrodili. Mislim da smo danas otvorili jedan divan objekat, koji će imati odlične uslove za zbrinjavanje svih kojima je pomoć potrebna.

U rekonstruisanom Prijemno-urgentnom centru, pored postojećih hirurških sala, rentgena, obezbedena je ostala osnovna dijagnostika, uz posebne prostorije za zbrinjavanje kardioloških pacijenata, ginekološke prostorije, prostorije za pregled dece, centralna prostorija za reanimaciju, prostorija za izolaciju, kao i kliničko-biohemijska laboratorija za hitne analize. U dosadašnjem radu trudnice, porodilje i deca su prilikom urgentnih stanja pregledani na odeljenjima, a od sada će ti prigledi biti obavljani u Prijemno-urgentnom centru. Izgrađena je i komforna čekaonica, kao i novi natkriveni ulaz za sanitetska vozila i prijem pacijenata.

Novi računari

U okviru projekta Ministarstva zdravlja „Razvoj zdravstva Srbije – dodatno finansiranje“, koji se finansira iz kredita Svetske banke, Bolnici Valjevo je isporučen 61 računar, 25 štampača, 6 servera i aktivna mrežna oprema, kao i bar kod čitači, bar kod štampači i čitači kartica. Vrednost opreme je oko 56 hiljada evra.

U okviru ovog projekta Ministarstva zdravlja obezbeđena je računarska oprema za 20 bolnica u Srbiji. Nabavkom hardvera najnovije generacije i instaliranjem lokalne informatičke mreže (LAN i njireless), kao i planiranom instalacijom softvera, u svim ustanovama, obuhvaćenim ovim projektom, unaprediće se rad zaposlenih i omogućiti kvalitetnije praćenje zdravstvenih podataka o pacijentima, o pruženim uslugama i podataka o troškovima. Aktivnosti Ministarstva zdravlja koje se sprovode na informatizaciji sistema zdravstvene zaštite Srbije u skladu su sa strateškim opredeljenjem definisanim u dokumentu e-Zdravlje2015 (Program rada, razvoja i organizacije integrisanog informacionog zdravstvenog sistema).

HL7 u našoj ustanovi

Krajem jula u valjevskoj Bolnici započeto je elektronsko zakazivanje laboratorijskih analiza za hospitalizovane pacijente. U okviru HELIANT informacionog sistema lekarima je omogućeno da elektronskim putem zatraže neophodne analize iz kliničko-biohemijske laboratorije. Takođe rezultate mogu videti u elektronskom dosijeu pacijenta odnosno u okviru tekuće hospitalizacije pacijenta. Rezultati su na odeljenju vidljivi nekoliko minuta posle verifikacije od strane biohemičara u laboratoriji.

– Sve ovo je urađeno pomoću standarda HL7 koji je definisan isključivo za povezivanje medicinskih informacionih sistema. HL7

(Health Level Seven) je standard koji je razvijen radi elektronske razmene informacija između različitih medicinskih softverskih aplikacija. To je protokol koji definiše sadržaj i format poruke koju medicinska aplikacija koristi u procesu razmene podataka sa drugom aplikacijom. HL7 obuhvata područje kliničkih i administrativnih podataka koji se razmenjuju između subjekata zdravstvenog sistema. Glavni ciljevi informatizacije savremenog sistema zdravstva su, s jedne strane, medicinski ciljevi koji podrazumjevaju posedovanje svih relevantnih medicinskih informacija o licima kojima se pruža zdravstvena zaštita, a sa druge strane ekonomski ciljevi koji podrazumjevaju prikupljanja i analizu ekonomskih pokazatelja troškova pružanja zdravstvene zaštite i praćenje prihoda i troškova zdravstvenih ustanova i fondova zdravstvenog osiguranja. Zdravstvene informacije potiču iz različitih izvora sistema i prolaze kroz različitu obradu. One obuhvataju informacije iz medicinske dokumentacije, demografske podatke i podatke o zdravstvenom stanju stanovništva – objašnjava Nikola Petrović iz IT centara ZC Valjevo.

Sve ovo je olakšalo rad zaposlenima jer se rezultati iz laboratorije dobijaju gotovo trenutno posle verifikacije. Pošto je sve ovo novo i po prvi put se ovakav protokol primenjuje u jednoj zdravstvenoj ustanovi, iz IT centra naglašavaju da je potrebno dosta strpljenja i zajedničkog napora kako bi se ova faza implementacije uspešno prevazišla. IT centar moli sve koji primete bilo kakve greške u radu protokola da ih istog trenutka prijave, i ako imaju sugestije i pitanja da im se obrate.

Poseta kolege iz Rusije

Našu ustanovu je pre dva meseca posetio Sergej Marizin, predstavnik Društva Srpsko-Ruskog prijateljstva sa Valjevom, inače, zvanični koordinator projekta „Rusi na Balkanu“, ali i kolega, lekar endokrinolog. Gospodin Marizin je bio i dugogodišnji rukovodilac različitih ustanova iz zdravstva, učesnik i koordinator brojnih zdravstvenih projekata, uključujući projekat vezan za akreditaciju zdravstvenih ustanova, a bio je i na funkciji pomoćnika ministra zdravlja u jednoj od ruskih republika, Udmurtska Republika. Njegova saradnja sa našim gradom odavno traje, a zajedno sa đakonom Sašom Đurđevićem odlučio je da poseti i valjevski Zdravstveni centar, gde je razgovarao sa generalnim direktorom, prim. dr Ilijom Tripkivićem. Doktor Marizin se interesovao za način funkcionisanja ove ustanove, organizaciju, usluge, opremljenost, edukaciju zdravstvenih radnika itd. Kako je rekao, ovom posetom je napravljen prvi kontakt, a postoji niz oblasti u kojima bi mogla biti uspostavljena i zvanična saradnja između valjevskih i ruskih kolega.

Briga za srce

Prošlo je više od sedam meseci od otvaranja angio-sale. Sumirajući rezultate rada, prof. dr Milan Nedeljković, pomoćnik direktora Klinike za kardiologiju Kliničkog centra Srbije i budući predsednik Udruženja kardiologa Srbije i Radne grupe za interventnu kardiologiju Udruženja kardiologa Srbije, inače i koordinator rada u valjevskoj angio-sali, ističe značaj otvaranja sala za kateterizaciju u manjim gradovima Srbije.

– Cilj otvaranja sale u Valjevu jeste da se približi hitnim slučajevima kao što su pacijenti sa akutnim infarktom miokarda, i ne samo oni, već svi pacijenti sa bolovima u grudima, ne samo iz Valjeva već čitavog ovog područja. Važno je da se i van velikih centara, u ustanovama poput ove, mogu raditi kateterizacije, kao i plasiranje stentova, da se u akutnom infarktu tom pacijentu kojem je zatvoren krvni sud, brzo otvori, jer ukoliko se to obavi u optimalnom vremenskom roku, u prva dva sata, sprečavamo da dođe do izumiranja srčanog mišića – kaže prof. dr Milan Nedeljković.

On smatra da je tim u Valjevu izuzetno uigran, na čelu sa dr Irenom Matić, uz podršku konsultanata iz Kliničkog centra Srbije i Instituta za kardiovaskularne bolesti Dedinje. Od otvaranja angio-sale, krajem decembra prošle godine, urađeno

je preko 600 intervencija. Od tog broja polovina intervencija bila je sa ugradnjom stentova, među kojima je bilo preko 100 pacijenata sa akutnim infarktom miokarda, kojima je ugrađen stent. U tom periodu implantirana su 24 pejsmejera i 11 privremenih. Pored ovih intervencija, urađeno je i preko 260 arteriografija.

– Urađen je veliki pomak u ovom periodu, to je odličan rezultat gde bi i veći gradovi bili u situaciji da se ponose. Ja sam čovek koji je u Udruženju kardiologa Srbije i u Radnoj grupi

Prof. dr Milan Nedeljković

za interventnu kardiologiju bio pobornik da se i u manjim gradovima otvore sale, jako sam se borio da se to ostvari i evo na svu sreću, dobićemo šesti grad koji će otvoriti salu i to je Užice, to će biti devetnaesta sala u Srbiji, sledi i Zaječar, gde sam takođe izabran za koordinatora rada. Međutim, videći da u Bugarskoj na isti broj stanovnika ima trideset sala, to nam samo daje za pravo da tražimo otvaranje sala i u drugim mestima Srbije, kao što su Kosovska Mitrovica, Čuprija, Niška Banja, tako da je to neki naš trend i mislim da se neće zaustaviti. Ja sam se za to zalagao kao pojedinac, a sada je sve veća grupa ljudi oko mene koja isto to podržava i zaista sam ponosan što mogu da učestvujem i dam svoj doprinos u stvaranju takve istorije – ističe prof. dr Milan Nedeljković.

Profesor Nedeljković najavljuje i da će osamnaesti Kogres kardiologa Srbije biti održan od 24. do 27. novembra u hotelu „Kontinental“ u Beogradu, gde će se okupiti oko 1200 kardiologa, na kojoj će on biti izabran za novog predsednika Udruženja kardiologa Srbije i predsednika Radne grupe za interventnu kardiologiju Udruženja kardiologa Srbije.

Vrući dani u angio-sali

Dok je živa na termometru većim delom jula dostizala svoj maksimum, vrući dani bili su i u angio-sali, u kojoj je urađen veliki broj intervencija. Među pacijentima bilo je i onih koji su na putovanju kroz Valjevo, koje je infarkt zadesio u okolini našeg grada, a uputili su se ka moru, Divčibarama, Zlatiboru, među njima je bio i jedan učesnik regate. To je još jedna potvrda značaju ove sale za naš grad, region i čitavo područje zapadne Srbije, što ističu i naši konsultanti iz KCS i Instituta za kardiovaskularne bolesti Dedinje. Oni koji se bave interventnom radiologijom smatraju da bi u toj oblasti trebalo proširiti korišćenje ove sale u kojoj se, osim problema na srčanim aratrijama, može rešavati niz drugih problema, a to se odnosi na periferne krvne sudove, krvne sudove koji ishranjuju mozak, jer je ovo kombinovana sala koja ima veliko polje snimanja, može da snima i velike regije, koje podrazumevaju snimanje krvnih sudova trbuha i nogu, kao i aortu, kao najveći krvni sud u svojoj grudnoj lokalizaciji i njene grane koje idu za glavu i gornje ekstremitete.

Razmena iskustava

Polovinom juna našu ustanovu je posetio dr Boško Ristanović, direktor Opšte bolnice Užice. Nakon razgovora sa prim. dr Ilijom Tripkovićem, generalnim direktorom ZC Valjevo i dr Predragom Živanovićem, koordinatorom za hirurške grupacije, dr Ristanović je obišao valjevsku Bolnicu. Ovo je bila prilika da sa direktorom užičke bolnice za sajt i naše novine razgovaramo o aktuelnostima u njihovoj

ustanovi i značaju saradnje i razmene iskustava među zdravstvenim ustanovama Srbije.

– Valjevo je kuća koja je pokazala svoje prijateljske naklonosti prema Užicu već godinama, kakve i mi imamo prema vašoj ustanovi, uvek smo tesno saradivali u svim segmentima u kojima je to moguće. Cilj i ove posete je da razmenimo neka iskustva koja nam mogu značiti. Inače, i Bolnica u Užicu je vrlo razvijena i dobro funkcioniše. Angio-sala je pred ostvaranjem, razmišlja se o genetskom savetovanju, razmišlja se o užičkoj Bolnici kao nastavnoj bazi visoke ili više medicinske škole, a postoji još niz projekata na kojima se radi – kaže dr Ristanović i naglašava da je Užice jedna specifična regija i geografski i demografski, tako da je Zdravstveni centar Užice najveći po površini koju pokriva u Srbiji.

Otvaranje angio-sale u užičkoj Bolnici uskoro se očekuje, što će biti od neprocenljivog značaja za njihove korisnike i samu ustanovu.

– Decentralizacija Srbije i u sistemu zdravstvene zaštite sigurno je prioritetna potreba, ali moram govoriti o organizovanoj decentralizaciji, dakle, ne jednoj haotičnoj gde će svako sve raditi, već takvoj gde će se voditi računa i o populaciji koju određena kuća pokriva, materijalnom interesu, benefitu za stanovništvo. U tom smislu je jako veliki značaj, jer je svakom pacijentu iz Valjeva sigurno važno što može ovde da uradi koronarografiju, tako da mislim da je uopšte perspektiva Srbije, što se zdravstva tiče, u jednom organizovanom vidu decentralizacije – smatra dr Boško Ristanović.

Novi specijalisti

Valjevska bolnica je u proteklom periodu dobila dvojicu mladih specijalista iz oblasti neurologije i anestezije.

Dr Miodrag Radojičić

U Službi anestezije specijalizaciju je završio dr Miodrag Radojičić. Dr Radojičić je rođen 24. novembra 1976. godine u Valjevu. Ovde je završio srednju Medicinsku školu. Na Medicinskom fakultetu u Beogradu je diplomirao 2002. godine, nakon čega započinje lekarski staž u valjevskoj Bolnici i pokazuje interesovanje za hirurške grane, posebno u oblasti urologije. Po završetku staža prvo radno mesto mu je bilo na Infektivnom odeljenju, a nakon par meseci u Službi urologije.

– U Službu urologije sam primljen po konkursu, u trajanju od šest meseci i želja mi je bila da tu i ostanem, ali se ispostavilo da tada nije bilo potrebe za urolozima, tako da nije bilo mogućnosti da dobijem specijalizaciju iz te oblasti, uprkos podršci kolektiva Urologije. Nakon tih šest meseci proveo sam dve godine u Hitnoj službi, ali pošto su moja interesovanja bila više usmerena ka bolnici, više hirurškim granama, to je prevagnulo da se odlučim za specijalizaciju iz anestezije, iako je tada postojala mogućnost i za radiologiju. U Službi anestezije sam od januara 2007. godine, u martu je sam dobio specijalizaciju i deo staža sam obavio ovde, a veći deo na VMA Beograd. Smatram da je to jedna vrhunska ustanova, veoma sam zadovoljan boravkom tamo, dosta sam naučio i u maju ove godine sam na VMA i položio specijalistički ispit sa odličnom ocenom. Jako sam zadovoljan kolektivom Službe anestezije, pronašao

sam se u toj oblasti medicine, kojoj će se posvećivati sve više pažnje, jer je u našoj zemlji manjak anesteziologa, kao i u Evropskim zemljama, što samo ukazuje na težinu i veliku odgovornost u obavljanju tog posla – kaže dr Miodrag Radojičić.

Dr Radojičić je oženjen i otac je dvoje dece.

Služba neurologije dobila je trećeg mladog specijalistu, dr Gorana Mitrovića. Dr Mitrović je rođen u Valjevu 1976. godine. Bio je učenik generacije Prve osnovne škole, a potom je završio matematički smer u Valjevskoj gimnaziji. Na Medicinskom fakultetu u Beogradu diplomirao je 2001. godine u roku, posle čega je obavio redovan lekarski staž u valjevskoj bolnici. Specijalizaciju iz neurologije započeo je 2007. i u julu ove godine položio specijalistički ispit sa najvišom ocenom. A zašto ga je interesovala baš ova grana medicine, dr Goran Mitrović kaže:

– Za neurologiju sam se opredelio upravo zbog činjenice da je ona sama po sebi fascinantna grana medicine. Nju više ne odlikuje

Dr Goran Mitrović

terapijski nihilizam, koji je postojao do pre samo 10 godina unatrag, a o neuroimidžing i neurosonološkim metodama da i ne govorimo. O nekim daljim perspektivama ću tek razmisliti, s obzirom da je sama specijalizacija iz neurologije spada u jednu od najtežih i najiscrpljujućih, ali je samim tim i osećaj kao da ste završili "malu stvar za čovečanstvo, a jako veliku za sebe".

Dr Mitrović je oženjen kolegicom Marijom, koja je na specijalizaciji iz interne medicine.

Najava konferencije srpskih lekara iz dijaspore

Pod pokroviteljstvom Njihovih Kraljevskih Visočanstava Prestolonaslednika Aleksandra i Princeze Katarine Karadorđević, od 22. do 24. septembra 2011. godine u Belom Dvoru u Beogradu će biti održana Konferencija „Srpske Medicinske Dijaspore 2011“ u organizaciji Fondacije N.J.K.V. Princeze Katarine i Lajflajn Humanitarne Organizacije, u saradnji sa Ministarstvom zdravlja Republike Srbije, Ministarstvom za dijasporu Republike Srbije, Medicinskim fakultetom Univerziteta u Beogradu, Srpskim lekarskim društvom, Svetskom zdravstvenom organizacijom i medicinskim odborom Lajflajn humanitarne organizacije iz Čikaga. Lekari u Srbiji će imati priliku da razmene iskustva i znanja sa svojim kolegama iz inostranstva. Osnovna ideja Konferencije je umrežavanje medicinskog osoblja u Srbiji i dijaspori, kao nastavak Konferencije od prošle godine, navodi se na sajtu Fondacije. Više informacija možete pronaći na http://www.serbiandiasporamedical.rs/index_yu.html, a sva pitanja postaviti putem sdmc@pkfond.rs.

Do profesionalnog zadovoljstva kroz uspešan timski rad

Već nekoliko meseci, prim. dr Mira Vuković obavlja funkciju rukovodioca Edukativnog centra. Imajući u vidu značaj unapređenja kvaliteta rada zdravstvenih radnika i saradnika kroz kontinuiranu medicinsku edukaciju, pitali smo je za mišljenje, kako su se obavljene medicinske edukacije u našoj ustanovi, u proteklih nekoliko meseci, odrazile na kvalitet rada zdravstvenih radnika.

- U ovom trenutku je teško da se precizno odgovori na jedno tako važno pitanje, zato što svaka pojedinačna medicinska edukacija svoju osnovnu funkciju unapređenja kvaliteta, ne obavlja u aktuelnom vremenu, već u bližoj i/ili daljoj budućnosti. Dakle, vremenska dimenzija je presudna za procenu uticaja medicinske edukacije na kvalitet rada zdravstvenih radnika. Takva analiza može da se radi na kvartalnom, šestomesečnom ili godišnjem nivou, te je potrebno barem pet godina da se, analizom vremenskih serija, ponešto i odgovori na ovo pitanje. Sa druge strane u zavisnosti od vrste indikatora kvaliteta zdravstvenih usluga, kao što je, primera radi, broj urađenih skenera glave, broj opserviranih uputnih dijagnoza, broj potvrđenih CT dijagnoza, potrebno je tek da se utvrdi, koliko je to latentno vreme ili „vreme kašnjenja“ od edukacije koje mora da protekne, a da se uopšte i može očitati promena u indikatorima kvaliteta. Kao neko, ko se sada već punih dvanaest godina profesionalno bavi analizom, kako u oblasti socijalnih istraživanja, tako i u oblasti ekonomike u zdravstvu, moram da primetim da su se na nivou celog zdravstvenog sistema u našoj državi napravili ozbiljni previdi u ovom smislu, te su se prvo „uložila“ ogromna sredstva u unapređenje medicinske opreme i medicinskih sredstava, pa se tek onda sa oskudnim sredstvima, pristupalo poprilično nesistematičnoj edukaciji samih zdravstvenih radnika i saradnika. Ovo je dovelo do toga da zdravstveni radnik bude istrnut iz funkcije vremena, te i KME, i unapređenje kvaliteta, doživljava kao nagradu ili kaznu, pa poput Pavlovljevog psa, uslovljeno odgovara na zveckanje kašika, a da mu „hrana“ nije ni pružena. Naravno, ovo sve generiše frustraciju, anksioznost, depresivnost, profesionalnu i socijalnu disatisfakciju zdravstvenih radnika i saradnika, što još više sužava njihovu svest, pa to dovodi do slabijih profesionalnih rezultata, a koja su istovremeno i ispod očekivanja korisnika zdravstvenih usluga – smatra prim. dr Mira Vuković.

Pitali smo dalje doktoriku Vuković, šta je „lek“ u jednoj ovakvoj situaciji, odnosno, kako u tome vidi svoju ulogu i ulogu Edukativnog centra:

- Mislim da je jedini lek istina, a svoju ulogu vidim u otvorenom i pažljivom saopštavanju onoga što mislim svojim kolegama. KME su potreba svakog zdravstvenog radnika i saradnika, i on tu svoju potrebu mora da zadovolji, prevashodno postavljanjem te potrebe u centar svojih profesionalnih aktivnosti, čitanjem stručne literature, pisanjem i objavljivanjem stručnih radova, tražanjem za istinom, očuvanjem profesionalne radoznalosti, naizmenično uzimajući ulogu edukatora u oblastima u kojima je njegovo znanje čvrsto, napredno i celovito, ali i pohađanjem KME u oblastima koje su mu manje poznate. Bodovi su najmanje važni, oni su nuspojava. Ove godine sam imala preko deset prihvaćenih originalnih koautorskih radova na Svetskom kongresu za sarkoidozu,

Prim. dr Mira Vuković

zatim Svetskom kongresu za kortikosteroidnu terapiju i Evropskom kongresu za plućne bolesti, sa timom kolega iz Kliničkog centra Srbije, na čelu sa prof. dr med. sci. Violetom Vučinić. Poslednja četiri rada biće nam u sažetku objavljena u vodećem svetskom časopisu u oblasti pulmologije CHEST. U izdanju Nova Science Publishers, SAD, moja saradnja sa ovim timom rezultovala je koautorstvom u objavljivanju poglavlja pod nazivom „PREDICTORS OF HEALTH STATUS AND SYMPTOMS IMPAIRMENT IN SARCOIDOSIS PATIENTS,“ u međunarodnoj monografiji pod nazivom „Sarcoidosis: Diagnosis, Epidemiology and Treatment Options.“ Prvi autor pomenutog poglavlja je prim. dr med. sci. Branko Gvozdrenović koji se više od petnaest godina bavi istraživanjem fenomenologije zdravstvenog statusa, a moja saradnja sa njim na ovim istraživanjima traje jednako toliko. Pa, koliko je to bodova moglo da bude ekvivalent za sve ove uspešno saopštene radove i ostvareno ogromno profesionalno zadovoljstvo? Šta je to što je brže otputovalo u Čikago i Holandiju, od same prof. Vučinić? Pa iskrene i čestite misli saopštene u stručnim i naučnim radovima. Mora daleko da se misli da bi se daleko stiglo. Skupe avionske karte nisu prečica do istine. Naprotiv. Prepoznala sam dobre timove i u našoj ustanovi, kao što su timovi Službe za psihijatriju, na čelu sa prim. dr med. sci. Tomislavom Gajićem i Službe za mikrobiologiju, na čelu sa spec. dr Radmilom Popović. Svi učesnici ovih timova uzeli su aktivno učešće u organizaciji i realizaciji KME proteklih godina u našoj ustanovi. Ne gajim nikakvu sumnju da će pri obnovi akreditacije u Bolnici Valjevo, upravo ove službe biti i najbolje ocenjene od strane Komisije za akreditaciju. Nekada se timovi i spontano formiraju, ali uvek ih na okupu drže daroviti lideri. Uspešnost stručnih ili naučnih medicinskih timova, ne nalazi svoje izvoriste u pojedinačnim, ličnim, laskavim odnosima i uzajamnom, samozadovoljnom tapšanju po ramenu, već u iskrenoj i dubokoj privrženosti zajedničkoj ljubavi - medicini.

Skupština Kluba LAV

Redovna godišnja Skupština Kluba lečenih alkoholičara Valjeva - LAV, koji preko dvadeset godina radi na resocijalizaciji lečenih alkoholičara, održana je 18. juna. U prisustvu članova klubova iz drugih gradova Srbije, bilo je reči o radu Kluba LAV u proteklih godinu dana, što je zabeleženo i u novom broju njihovog časopisa „Glas Lava“, a prisutni su mogli videti i film „Korak do dna“.

- Alkoholizam je socijalno-medicinska bolest, a društvo vrlo malo čini i uopšte daje doprinos lečenju. Mi na naše skupštine svake godine uredno pozivamo predstavnike grada i uopšte društvene strukture, a niko se ne pojavljuje. Sa druge strane, dugogodišnji problem je stigmatizacija pacijenata koji se leče na psihijatriji, posebno kod duševnih bolesnika, ali to se odnosi i na alkoholizam -

ističe dr Branka Sanojević, neuropsihijatar i šef Savetovaništa za alkoholizam, i naglašava da se stigmatizacija posebno oseća kada je u pitanju zapošljavanje lečenih alkoholičara.

Kada je u pitanju alkoholizam, dr Branka Stanojević kaže da se menja odnos muškaraca i žena. Nekada je to bilo sedam muškaraca na jednu ženu alkoholičara, a danas je to četiri prema tri. Ipak, nade ima, ukoliko se na vreme prihvati da je alkoholizam bolest. U Služi psihijatrije se već godinama uspešno sprovodi program lečenja, a Klub LAV pomaže onima koji su kroz program prošli da zauvek ostanu daleko od alkohola, naravno, uz obaveznu pomoć i podršku porodice. Skupštinu Kluba LAV uvećao je nastup mladih članica Kulturno-umetničkog društva „Krušik“.

Promocija umetnosti i mentalnog zdravlja

Osobe sa problemima u mentalnom zdravlju, pacijenti valjevske Službe psihijatrije, imali su neobično i pre svega višestruko korisno iskustvo da im u okviru radne terapije gost učitelj bude ne samo pravi već i svetski poznat slikar. Naime, australijska slikarka Natali Mek Karti, gošća Internacionalnog umetničkog studija „Radovan Trnavac Mića“, održala je tri slikarske radionice pacijentima Psihijatrije, sa kojima je slikala australijske pejzaže, ali i okoliš našeg Gradca.

Objašnjavajući kako je došlo do ove nevakadašnje i neobične saradnje, dr Branka Stamatović Gajić za nedeljnik „Napred“ kaže da je na otvaranju slikarske izložbe australijskih pejzaža, u razgovoru sa njom, saznala da Natali u Australiji ima slikarske radionice sa osobama omećenim u razvoju kao i sa psihijatrijskim pacijentima, zbog čega je bila rada da poseti i valjevsku Psihijatriju.

– Pacijenti ovde su puni entuzijazma. Došla sam prvi dan da ih upoznam i pokazala im fotografije australijskih pejzaža, naših pustinja, a oni su odmah bili spremni da rade. Slikali su australijske pejzaže i odlično su to radili. Donela sam im specijalni pigment, oker boju australijske pustinje da im sama napravim i pokažem jedinstvenost te boje. Na drugoj radionici donela sam im fotografije Gradca, koje sam napravila ovde, a oni su bili još raspoloženi da slikaju. Malo ohrabrenja i podrške kod njih dovodi do sjajnih rezultata - kaže Natali Mek Karti. Ona je dodala da društvo u Australiji dosta pomaže osobama koje su ometene u razvoju ili koje imaju mentalne probleme a koje žele da se bave umetnošću, tako što im se obezbeđuju ateljea za slikanje, podstiču u umetničkom razvoju i organizuju izložbe.

– Takav put razvoja donosi mnogo dobrobiti i jednom i drugom umetniku, onom koji nudi i onom koji koristi radionicu. Bilo bi dobro da se ovakav način rada u Valjevu proširi, jer bi mogao da postane veliki. Rezultati ovakvog rada mogli bi da budu sjajni i da

Natali Mek Karti

se dobiju vredna dela, kao i da se ovim ljudima pomogne da se bave umetnošću - smatra australijska slikarka.

Doktorica Branka Stamatović Gajić, kaže da je Natali radila sa pacijentima koji se trenutno leče na Odeljenju, bez nekog izbora po talentima ili njihovim karakteristikama.

– Oni se ovakvim vidom stvaralaštva bave kroz radne terapije na odeljenju, ali ljudski kontakt i saradnja koju su ostvarili sa Natali, to ne sreću tako često. Niti smo mi naišli na spremnost u našem okruženju, kod naših umetnika da rade sa njima. Drago mi je da vidim koliko ih je Natali podstakla i koliko su oni odgovorili na taj podsticaj – ocenjuje dr Stamatović Gajić.

Doktorica se složila sa predlogom slikarke Mek Karti da se organizuje izložba slika psihijatrijskih pacijenata u Valjevu, kako bi se kroz njihovo stvaralaštvo promovisali i zdravi, funkcionalni delovi ličnosti, ali i ohrabrine ove osobe i dao im se osećaj ponosa - upravo ono što im okruženje prvo oduzme.

Iz nedeljnika „Napred“, autor: Slavica Sabo Tripković

Svetski dan borbe protiv zloupotrebe droga

Povodom obeležavanja 26. juna - Svetskog dana borbe protiv zloupotrebe droga, na platou ispred Centra za kulturu Valjevo je organizovana akcija podele edukativnih štampanih materijala i

četvrtog broja časopisa lečenih zavisnika „Credo“, koji se u ovom broju bavi porodicom kao faktorom rizika za razvoj bolesti zavisnosti, dok su zainteresovani posetioci mogli da popričaju sa zaposlenima Psihijatrijske službe i volonterima Udruženja „Dobri ljudi“, angažovanim na polju prevencije i lečenja bolesti zavisnosti. Organizatori obeležavanja Svetskog dana borbe protiv zloupotrebe droga u Valjevu bili su Radna grupa za borbu protiv bolesti zavisnosti pri Savetu za bezbednost Grada Valjeva, Psihijatrijska služba, Policijska uprava, Kancelarija za mlade, Udruženje „Dobri ljudi“, Omladina Jazasa, „Green bike“, Zavod za javno zdravlje, uz podršku OSCE-a kroz projekat „Zajedno protiv droge“.

Međunarodni dan borbe protiv zloupotrebe droga obeležen je pod sloganom "Globalna akcija - zdravo okruženje bez droge". Procenjuje se da u Srbiji ima oko 150.000 zavisnika od droge, od čega najmanje oko 24.000 heroinskih narkomana. Nekoliko stotina hiljada ljudi u Srbiji je u kontaktu sa drogom. Vlada Srbije je u februaru 2009. godine usvojila Strategiju za borbu protiv droge, a Skupština u decembru prošle godine Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama koji uređuje uslove za proizvodnju i promet kontrolisanih psihoaktivnih supstanci. U svetu oko 200 miliona ljudi najmanje jednom godišnje uzme neku drogu, a oko 200.000 ljudi godišnje umre od posledica korišćenja droge.

Vesti iz primarne zdravstvene zaštite

Akreditovan Dom zdravlja Osečina

Eksterni ocenjivači u Osečini

Agencija za akreditaciju zdravstvenih ustanova Srbije dodelila je sertifikat o akreditaciji Domu zdravlja Osečina na period od tri godine. Nakon ocenjivanja eksternih ocenjivača, koji su u Domu zdravlja Osečina boravili krajem maja, sertifikat o akreditaciji je uručen na svečanosti održanoj u Beogradu, kojoj su prisustvovali direktori i predstavnici akreditacionih timova iz još osam domova zdravlja koji su ovaj proces uspešno završili.

Tim eksternih ocenjivača, koji su krajem maja posetili ovaj Dom zdravlja, činili su Desanka Radulović, diplomirani pravnik, inače, vođa tima, prim. dr Gordana Palić-

Jevremović, dr Srđan Tomić, vms Sandra Selthofer i dr Livija Varga. Oni su ocenjivali koliko se poštuju i primenjuju standardi, u procesu koji obavlja Agencija za akreditaciju zdravstvenih ustanova Srbije. U ime Agencije u Osečini je bila Svetlana Drča, koja je koordinirala pripremu za proces ocenjivanja u ovom Domu zdravlja. O utiscima, ali i značaju same akreditacije vođa tima Desanka Radulović je rekla:

– Jako mi je drago što su i manji domovi zdravlja krenuli u proces akreditacije, to znači da se vodi računa o unapređenju kvaliteta rada. Ovo je zaista mala sredina, ali pokazuje veliki entuzijazam, što se

tiče kvaliteta zdravstvenih usluga i stekli smo utisak da je jedan dobro organizovan kolektiv koji je posvećen radu i svojim pacijentima, tako da su nam utisci jako pozitivni, što se tiče uslova za pružanje zdravstvene zaštite, ali i zdravstvenih radnika koji je pružaju.

Koordinator za akreditaciju Doma zdravlja Osečina je dr Nikola Tomašević, a koliko ovaj proces znači zaposlenima i ustanovi, odgovara direktor, prim. dr Dušan Milovanović:

– Ono što je za nas značajno jeste da smo prepoznali da je unapređenje kvaliteta nešto čemu treba da težimo, da svaka služba, svaki pojedinac treba da pruži svoj doprinos za unapređenje kvaliteta, odnosno u pružanju što kvalitetnije zdravstvene zaštite i zdravstvenih usluga za stanovništvo koje živi na ovom području. Ovo je za nas veliki ispit, da vidimo koliko možemo, koliko želimo i koliko hoćemo, odnosno, da li smo spremni da samostalno možemo da obavljamo delatnost, jer posle dvadeset godina u sastavu Zdravstvenog centra, ovo su prvi meseci kako mi samostalno postojimo. Nadam se da će nam ovo biti jedan podstrek da i dalje nastavimo da svoju delatnost obavljamo što bolje i kvalitetnije, da ćemo poboljšati način rada, način pružanja zdravstvenih usluga, a bićemo i bolje opremljeni, jer sada možemo sa lokalnom samoupravom da dogovorimo da ono što do sada nismo imali, ili što nemamo trenutno, da možemo da dobijemo, da ljudi imaju skoro kompletnu zdravstvenu zaštitu na ovom našem području, sa izuzetkom onih usluga, dijagnostičkih i terapijskih, koje ne mogu da dobiju na nivou primarne zdravstvene zaštite.

Pravni savetnik za prava pacijenta

Promocijom nove usluge za građane Valjeva - dobijanje pravnih saveta u oblasti prava pacijenata, polovinom juna je u Valjevu otpočelo predstavljanje pilot projekta koje sprovodi Ministarstvo zdravlja, navodi se u izveštaju na sajtu grada njn.nj.valjevo.rs. Projekat "Zaštita prava pacijenata na nivou lokalne samouprave" za cilj ima, da u okviru decentralizacije i preuzimanja nadležnosti lokalne samouprave nad domovima zdravlja, omogućiti građanima da dobiju pravne savete u oblasti prava pacijenata. Te savete će u Valjevu pružati pravni savetnik Mirjana Goloskoković. Pravni savetnik u Gradskoj upravi će informisati građane o obimu i vrsti prava pacijenata iz oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja, savetovati iz ovih oblasti, informisati građane o postojanju i radu udruženja pacijenata, evidentirati i razmatrati svaki

zahtev ili primedbu građana. Ministarstvo zdravlja je u okviru projekta "Pružanje unapređenja usluga na lokalnom nivou"- DILS, koji se finansira iz kredita Svetske banke, u saradnji sa devet gradova i opština i Stalnom konferencijom gradova i opština, pokrenulo ovaj pilot projekat, u koji je uključeno i Valjevo. O projektu su na konferenciji za novinare govorili gradonačelnik Valjeva Zoran Jakovljević, dr Periša Simonović, državni sekretar, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, dr Tatjana Bajić, rukovodilac projekta DILS, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, dr Zaven Der Hazarjan, zamenik VD direktora Doma zdravlja Valjevo i Marija Nenadović, samostalni stručni saradnik za imovinsko pravne poslove i zastupanje, Filijala Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje u Valjevu.

Edukativna predavanja za mlade

Za učenike Valjevske gimnazije početkom juna je održano predavanje o kontracepciji, na kome su govorili dr Svetlana Čolović iz Zavoda za zaštitu studenata Beograd i dr Milan Mirković, načelnik Službe za zaštitu zdravlja žena Doma zdravlja Valjevo. To je bilo prvo u nizu edukativnih predavanja u okviru projekta „Kontracepcija-misli svojom glavom“, u organizaciji valjevskog Doma zdravlja, koja će biti održana u svim srednjim školama, visokim školama i univerzitetima u Valjevu. Dr Milan Mirković naglašava da je cilj ovog projekta otvaranje Savetovaništa za kontracepciju, koje je ovom gradu neophodno.

Iz pera novopazarskih medicinara

U poslednjem broju informativnog lista Zdravstvenog centra Novi Pazar „Sanamed Info“, objavljen je tekst o našem „Zdravstveniku“, što predstavlja početak saradnje naših ustanova, pre svega u razmeni informacija, ali i pružanju mogućnosti valjevskim lekarima da pišu i za njihov stručni časopis. Kako je stvaranje ova dva lista izgledalo u početku, a kako danas, saznate u tekstu dr Suade Gicić-Skenderi, glavnog i odgovornog urednika informativnog lista „Sanamed Info“ i zamenika urednika časopisa „Sanamed“...

Dr Suada Gicić-Skenderi

Do samo pre nekoliko godina, neko ko bi poželeo da se informiše o Zdravstvenom centru Novi Pazar, dostignućima novopazarske medicine, uslovima rada i problemima sa kojima se naše zdravstvo susreće, ostao bi nemoćan pred paradoksalnom činjenicom da se u ovoj ustanovi tako puno radi, a tako malo, ili gotovo nimalo od toga beži.

Nekoliko entuzijasta, svesnih značaja ostavljanja pisanog traga da svedoči o jednom vremenu, okupilo se 2006. godine oko ideje o pokretanju prvog stručnog časopisa. Početni impuls, potekao od strane tadašnjeg predsednika Podružnice Srpskog lekarskog društva ZC Novi Pazar, sadašnjeg generalnog direktora ove ustanove, dokazanog entuzijaste, inovatora i virtuoznog hirurga, prim. dr. Avda Čeranića, svesrdno je prihvaćen od strane nekolicine kolega, te je već iste godine svetlost dana ugledao prvi broj „Sanamed“-a, stručnog časopisa lekara i stomatologa podružnice SLD-a Novi Pazar, za čijeg je glavnog i odgovornog urednika imenovan upravo prim. Čeranić, a za urednika, a kasnije zamenika glavnog i odgovornog urednika, dr. Suada Gicić-Skenderi čije dugogodišnje iskustvo u bavljenju različitim oblicima novinarstva, osim medicinom kao osnovnom profesijom, je bilo od posebne vrednosti u nastajanju i kreiranju časopisa.

Početno nepoverenje sredine bez dotadašnje tradicije u izdavačkoj delatnosti u zdravstvu, vrlo je efikasno prevaziđeno kvalitetom časopisa, koji je iz broja u broj, sa periodikom godišnjaka, okupljao sve eminentnija imena iz različitih oblasti medicine kao autore objavljenih radova i članove naučnih saveta, i sadržao sve kvalitetnije originalne naučne i stručne članke, prikaze bolesnika, revijalne članke, pisma uredniku, radove iz istorije medicine, prikaze objavljenih knjiga i druge medicinske informacije. Za samo nekoliko godina, „Sanamed“ (Sanatio medicorum) je postao u medicinskoj javnosti jedan od veoma zapaženih časopisa, i poprimio i svoj internacionalni karakter. Ovih dana u pripremi je njegov šesti broj, a redakcija časopisa, s obzirom na broj i kvalitet radova koji pristižu iz zemlje i inostranstva, odlučuje se da ubuduće naš časopis izlazi dva puta godišnje. Odmah po objavljivanju ovog broja, krećemo sa prikupljanjem radova za naredni, te ovim putem obavestavamo i lekare i zdravstvene saradnike Vašeg Zdravstvenog centra da su dobrodošli kao autori. Napominjemo i da svi prispeli radovi podležu anonimnoj recenziji, te da se njihovo objavljivanje prihvata nakon pozitivnog odgovora od strane dva recenzenta, po pravilu profesora univerziteta. Ovakav

naš, krajnje ozbiljan pristup u pripremi časopisa rezultirao je i dostizanjem za veoma kratko vreme njegovog visokog renomea.

Ohrabren pohvalama koje su sa različitih nivoa stizale na račun „Sanamed“-a, isti tim pokreće u martu 2009. godine i informativno glasilo naše zdravstvene ustanove, tromesečnik, „Sanamed Info“. Njegov glavni i odgovorni urednik postaje mr sc med. dr. Suada Gicić-Skenderi, a urednik dr. Džemail Detanac. Uz puno entuzijazma, budući da je kompletan rad i na listu, kao i na časopisu, volonterski, ovo dvoje ljudi uz svesrdnu podršku prim. dr. Čeranića svojom neverovatnom energijom već tri godine uspešno uspeva da obezbedi redovno izlaženje lista koji je pobrao sve simpatije zaposlenih u Zdravstvenom centru Novi Pazar, ali i poštovanje domaćih izdavača. Pročitano može zazvučati samohvalisavo, budući da je jedan od aktera i autor ovoga članka, ali kada se uzme u obzir inertnost i nezainteresovanost većine ljudi današnjice, pa tako i zaposlenih u domaćem zdravstvu, za bilo šta što ima prefiks volonterizma, onda je, nadamo se, ova mala doza subjektivizma oprostiva.

Naš list sadrži informacije koje se tiču svih zaposlenih u Zdravstvenom centru Novi Pazar. Osim što tretira dnevnu problematiku, i prati aktuelnosti iz oblasti zdravstva u našoj Opštoj bolnici, Domu zdravlja i Apoteci u vidu objavljenih izveštaja, reportaža, intervjua, vesti, „Sanamed Info“ iz broja u broj podseća i na ljude koji su svojim radom obeležili neka vremena koja su iza nas, i čiji dobri rezultati ostvareni u njihovom nekadašnjem praktičnom radu zavređuju da budu spomenuti. Pratimo i sve aktivnosti SLD-a, Lekarske komore, Udruženja medicinskih sestara, i naših sindikalnih organizacija. Podstičemo saradnju sa drugim zdravstvenim ustanovama u zemlji i inostranstvu, svesni činjenice da su razmena iskustava i znanja neophodan preduslov uspešnog funkcionisanja kako na individualnom, tako i na globalnom planu, pogotovo u oblasti zdravstva. Posebna pažnja poklanja se promociji edukativnih programa i doprinosu naših lekara, stomatologa, farmaceuta, zdravstvenih saradnika i medicinskih sestara na sprovođenju edukacije na različitim nivoima i u različitim organizacionim oblicima. Trudimo se da afirmišemo istaknute pojedince i kolektive, i odamo priznanje onima od nas koji postižu rezultat više. Neretko objavljujemo i zanimljive detalje koji se tiču van-medicinskih interesovanja i ostvarenja ljudi zaposlenih u zdravstvu, budući da među našim kolegama ima i ostvarenih umetnika, uspešnih sportista, istaknutih humanitarnih radnika, i ljudi koji se bave najrazličitijim hobijima.

Limitirani sredstvima koja Zdravstveni centar izdava za sopstveno izdavaštvo, časopis objavljujemo u tiražu od petsto, a list od svega tri stotine primeraka. Svesni činjenice da interesovanje za „Sanamed“ i „Sanamed Info“ prevazilazi naše štampane tiraže, od 2010. godine učinili smo ih dostupnijima javnosti objavljivanjem svih brojeva lista i časopisa na sajtu redakcije njinj.sanamed.rs. Nepravедno bi bilo ne istaći i izvanrednu saradnju sa odgovornima u štampariji „Merak“ iz Novog Pazara, koji su uz nas od prvih naših koraka, i koji nam sve ove godine obezbeđuju visok kvalitet štampe pod izuzetno povoljnim uslovima.

U vremenima koja dolaze očekujemo aktivnije učešće pre svega mladih lekara u unapređivanju našeg lista i našeg časopisa. Na postignuto do sada možemo neskromno reći da smo izuzetno ponosni. U ovom trenutku neko sa početka ove priče ko bi poželeo informacije o novopazarskom zdravstvu, imao bi u našem listu i našem časopisu relevantne svedoke ovog vremena i zdravstva u njemu.

Dr Suada Gicić-Skenderi

Pismo zahvalnosti

Ovim putem želimo da izrazimo veliku zahvalnost osoblju (medicinskim sestrama, glavnoj sestri, načelnici odeljenja, dežurnoj doktorki) Odeljenja neurologije valjevske bolnice na požrtvovanosti i trudu koji su uložili u zbrinjavanju i nezi mog oca, koji je iz Beograda u nedelju 17. jula krenuo na izlet na Rajac, koji se nažalost po njega završio loše jer mu je ubrzo po dolasku pozlilo. Osetio je veliku mučninu, imao je povraćanje, gubitak ravnoteže i oduzetost nogu. Brzim reagovanjem lekarskog tima koji je bio na licu mesta prebačen je u bolnicu u Ljigu odakle je posle ukazane pomoći prevezen u vašu bolnicu i smešten na Odeljenje neurologije. Telefonskim putem smo već u nedelju dobili informacije o stanju mog oca, a u ponedeljak smo i došli da ga posetimo. Moj otac je bio zbrinut, urađeno je snimanje skenerom, priključen je na infuziju... Pošto je vojni penzioner, glavna sestra gospođa Jelena je uspostavila kontakt i sa vojnom ambulantom u Valjevu tako da je moj otac 19. jula u pre podnevnim satima prebačen u Beograd na VMA. Takođe želim da izrazim i veliku zahvalnost timu iz vojne ambulante koji je prevezao i dopratio mog oca u Beograd. Velika zahvalnost svima koji su svojim angažovanjem povećali šansu za izlječenjem mog oca.

*S poštovanjem,
supruga V.M.i ćerka M.M.*

Bolnički duhovnik

Uz blagoslov Episkopa valjevskog gospodina Milutina, valjevska bolnica je dobila svog duhovnika, Radomira Aleksića. Iako vrata nove crkve još uvek zvanično nisu otvorena, već je započeo da obavlja svoju dužnost, obilazeći bolesnike, ali i kroz razgovore sa zaposlenima. Mišljenja da je prisustvo sveštenika u zdravstvenoj ustanovi od neprocenljivog značaja:

- Smatram da je izuzetno bitno, čak i neophodno prisustvo sveštenika u zdravstvenoj ustanovi i veoma je značajna izgradnja crkve u krugu bolnice. Crkva po svojoj prirodi je lečilište duše, a Gospod Naš Isus Hristos je Lekar i Iscelitelj svih nas. Doktori brinu za naše telesno zdravlje i ozdravljenje od raznih bolesti, dok duhovni oci brinu i staraju se za zdravlje naših duša – oni su lekari duša naših.

Otac Radomir Aleksić kaže da ovo nije novina u zdravstvenim ustanovama:

- U Beogradu, a i u drugim gradovima Srbije, već godinama sveštenici rade pri zdravstvenim ustanovama, na primer VMA, Klinički centar u Višegradskoj itd. Na zapadu ova praksa je ustaljena i razvijena. Tamo sveštenici pri privatnim i državnim zdravstvenim ustanovama služe u bolničkim kapelama, posećuju pacijente, čitaju molitve, ispovedaju i pričešćuju ... Nama u Valjevu ovih dana se čini to kao novina da imamo svog bolničkog duhovnika koji bi bio deo tima našeg zdravstvenog centra i duhovno se starao kako o pacijentima koji su tu na lečenju, tako i o zaposlenima i o porodicama pacijenata. Znamo iz opšte istorije i istorije hrišćanske crkve da u 4. i 5. veku, posle ukidanja gonjenja od strane rimske imperije, Crkva je između ostalog bila patron i gradila bolnice, sirotišta, staračake domove... Kroz vreme Crkva nije samo blagosiljala rad ovih ustanova nego je i omogućavala njihovo postojanje i delovanje, jer je bila pokretač i finansijer u osnivanju i radu zdravstvenih ustanova. Ako pogledamo dublje u našu istoriju videćemo da je naša prva srednjovekovna bolnica Svetog Duha bila osnovana početkom 13. veka i radila pri manastiru Studenica i da su nam prvi bolničari bili iz redova monaštva. Nažalost ova celovita lečilišta tela i duše nestala su tokom turskog ropstva. Kasnije oslobođenjem Srbije pri bolnicama ponovo počinju da rade duhovnici, ali u posleratnom periodu njihov rad ponovo biva prek-

inut. Znači da nije novina da pri našim zdravstvenim ustanovama deluju sveštenoslužitelji. To je samo obnavljanje i nastavljanje predanjskog hrišćanskog čovekoljublja.

Pitali smo i koja je osnovna misija bolničkog duhovnika i kako su na njegovo prisustvo reagovali pacijenti i osoblje.

- Crkva ima svoju u misiju i poslanstvo u svetu, a to je da propoveda Jevandjelje, da svedoči Božju ljubav i milost, da preobrazi našu palu prirodu i tvorevinu i da nas uvodi u Carstvo Nebesko. Kao sveštenik moj zadatak i misija je upravo ovo navedeno. Sasvim je normalno i prirodno da Crkva bude prisutna u ZC. Sveštenik je sluga Božiji, on je bogoslužitelj i veroučitelj, ali i saputnik i utešitelj. Sveti Oci kažu da duhovno starateljstvo podrazumeva preuzimanje krsta bližnjih na sebe. Svešteničko prisustvo i poseta verujućem čoveku pruža utehu, uliva nadu i veru, ohrabruje i snaži, na neki način utoli bol i patnju koji pacijent ima i daje mu duhovni smisao za sopstvenu patologiju. Pacijenti kad vide sveštenika znaju da oni nisu sami, da nisu zaboravljeni, da je tu Bog prisutan sa njima. Crkva je sabor Svih Svetih - Telo Hristovo čija je glava Gospod Naš Isus Hristos. Ona je zajednica Boga i čoveka. Ali ona u isto vreme je i sanatorijum - lečilište - gde se mi lečimo od naših duhovnih bolesti i blagodaću Svetoga Duha postajemo sinovi svetlosti i deca Božja. U ovom kontekstu zdravstveni centar kao bolnica i Crkva kao duhovno lečilište imaju korelacije da vode čoveka ka duhovnom i telesnom isceljenju. Tako vidim i svoju ulogu kao deo našeg tima u našem zdravstvenom centru, gde smo svi tu zajedno da služimo bližnjem, koji su u ovom slučaju naši pacijenti i da pomognemo u njihovom ozdravljenju, lekari i medicinsko osoblje pre svega telesnom, a sveštenik duhovnom.

- Do sada sam posetio brojne službe valjevske bolnice. Na zahtev pojedinih pacijenata i poziv osoblja pojedina odeljenja posetio sam više puta. S obzirom da je ovo novo za sve nas u zdravstvenom centru, reakcije su odlične. Pacijenti su bili blagodarni na mojim posetama i što sad Zdravstveni centar u svom timu ima sveštenika kome je povereno duhovno starateljstvo nad pacijentima. Mnogi su pitali kad će se početi sa bogoslužnjem u kapeli. Pojedini pacijenti su bili iznenađeni mojim prisustvom, ali već posle prvog susreta tražili su moju sledeću posetu. Smatram da sam srdačno primljen i prihvaćen i od pacijenata i zaposlenog osoblja. Lekari i sestre koje sam dosada upoznao na odeljenjima rado su me primili, bili su izuzetno ljubazni i raspoloženi, otvoreni i zainteresovani za razgovor - naročito o mojoj službi u okviru bolničkog kruga. Pokazali su veliku želju za saradnjom i spremnost da pomognu.

Sveštenik Radomir Aleksić kaže da se uskoro očekuje i završetak crkve, koji se željno iščekuje.

- Preostalo je još nekoliko odeljenja koja ću posetiti ovih dana po prvi put. Potom nameravam da sačinim raspored po kome ću posećivati sva odeljenja u toku jedne sedmice. Naravno, ukoliko se javi potreba pacijenti i zaposleno osoblje mogu tražiti moje posete i van ovih termina. Što se tiče kapele, zalagaću se da se završi u najkraćem roku. Pored još nekoliko završnih radova, hramu su potrebni ikonostas i časni presto da bi se osposobio za bogoslužnja. Pripreme su u toku i nadamo se da će se u skorije vreme početi sa redovnim bogoslužnjima. Svi smo pozvani da učestvujemo u blagodatni crkvenog života - pacijenti, zdravstveni radnici i ostali Valjevci. Tek kada budu zazvonila zvona na našoj kapeli i nedeljom-praznikom čuje se Blagosloveno Carstvo Oca i Sina i Svetoga Duha... i svi budemo sabrani oko Lekara duša i tela naših i Jagnjeta Božjeg, onda će naš Zdravstveni centar dobiti i njenu eklisiološku dimenziju i liturgijsku punoću.

ZdrAVSTVENIK pripremili:

PR agencija PRISTUP – PR služba ZC Valjevo
Dejana Ješić, Branko Petrović
IT služba ZC Valjevo – Nikola Petrović

Pozivamo Vas da nas obavestavate i pišete za naše glasilo

www.zcvaljevo.rs; Tel.: 295 372; pr@zcvaljevo.com
Zdravstveni centar Valjevo; Sindelićeva 62
14000 Valjevo

Štampanje ovog broja pomogla

Š T A M P A R I J A
VALJEVO
print

Izostala sportska nadmetanja

Malo sporta, ali dosta uživanja

Sesnaesti Susreti zdravlja zdravstvenih radnika Srbije, koje tradicionalno organizuje Sindikat zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti Srbije, s nestrpljenjem su ove godine iščekivani, jer se iz Čanja prešlo čak na Krf. Hoteli pored mora, predivne plaže, sportski tereni, pa i provod, na Internetu su fantastično izgledali, tako da su kilometri koje je trebalo preći bili zanemarljivi za 83-oje Valjevaca i Valjevki koji su se zajedno sa kolegama iz čitave Srbije pripremali za jedan dobar predah od napornog i odgovornog posla, uz sportska takmičenja i druženje. Međutim, euforija je prekinuta čim su stigli do Kavosa, koji se nalazi na samom jugu Krfa.

- Prvo, to mesto nije moglo da primi toliki broj turista, zatekli smo neuredne plaže, pune trave, mada je voda bila topla. Prvi utisak bio je izlazak iz autobusa, kada smo jedva čekali da odemo pod tuš i odmorimo se, a umesto toga smo se našli pred hotelom i čekali, ne znamo šta. Čekali smo i čekali, da bi nam posle sat vremena predstavnici agencije koja nas je vodila rekli da nema mesta u

hotelu, iako smo svoj smeštaj uplatili još u januaru. Ispostavilo se da se u tom hotelu moglo smestiti samo 29-oro naših ljudi. Organizatori iz agencije su nakon toga uspeali da na drugim mestima pronađu smeštaj za još četrdesetak ljudi, a dvadesetoro je ostalo na ulici do jedanaest sati uveče, među njima i ja – priča Branislav Marjanović, predsednik Sindikata zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti Bolnice Valjevo.

Marjanović kaže da je u narednih sat vremena devetoro ljudi pronašlo pomoćne krevete i dušeke da se smeste u opredeljenim sobama zajedno sa kolegama. Za preostalih jedanaestoro se, nakon dugog traganja, sreća osmehnula i u poslednji čas je pronađena komforna vila, blizu mora, sa bazenom i odličnim uslovima. Nikome tada uslovi nisu bili toliko bitni, ni večera, koja je izostala, samo je bilo potrebno odmoriti se nakon dugog puta i iscrpljenosti od čekanja i neizvesnosti.

- Ista situacija zadesila je i kolege iz drugih gradova, a ukupno je bilo oko dve i po hiljade ljudi. Svi su se morali snalaziti za smeštaj, tako da su mnogi bili udaljeni od samog grada. Obroci su organizovani na nekoliko punktova. To je trebalo da bude „švedski sto“, a ispostavilo se da su ljudi po najvećoj vrućini morali u redovima da čekaju sa plastičnim tanjirima na skroman obrok, koji se u vojničkim sanducima vozio od punkta do punkta. Naša grupa je odustala od daljeg ponižavanja, pa smo skupili novac i kupili hranu u megamarketu i sami spremali. Svako veče smo pravili roštilj, dobro smo se snašli i uspeali da spasimo bar naš odmor, jer se na kraju ispostavilo da sportske igre nije bilo moguće održati, jer smo svi dosta bili udaljeni jedni od drugih i od samog grada, taksi prevoz je bio skup, tako da smo povremeno organizovali prijateljske utakmice, uglavnom u fudbalu.

- Ovde su zatajili stari Organizacioni odbor, koji je u međuvremenu promenjen, i turistička agencija i naravno da će slediti tužbe, ostalo je da to sve usaglasimo i sa ostalim gradovima, račune smo sačuvali, pa ćemo videti šta će biti. Moram priznati da nam je i u samom startu sve bilo sumnjivo, jer je prvi put bilo omogućeno da sa nama pođu i za sebe boravak uplate i oni koji nisu članovi Sportske sekcije ni Sindikata – kaže Marjanović.

Inače, Branislav Marjanović je za predsednika Sindikata zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti Bolnice Valjevo izabran krajem maja, jer se izdvajanjem Doma zdravlja iz sastava Zdravstvenog centra podelio i Sindikat, prema ustanovama u kojima članovi rade. Bolnički ogranak ima 692 člana, od kojih su mnogi ljubitelji sporta i članovi Sportske sekcije, koja je aktivna tokom cele godine. Od članarine se finansiraju rekreacije u sportskim salama valjevskih škola, a učestvuje se i u brojnim takmičenjima. Svakako su Susreti zdravlja predstavljali najveće zadovoljstvo, ali, kako kažu, samo u Čanju.

Biznis liga Valjeva

U organizaciji Vatrogasne službe i Sportske sekcije Zdravstvenog centra Valjevo od 20. maja do 14. juna održana je „Biznis liga Valjeva“, u okviru koje se u malom fudbalu takmičilo deset ekipa. Igralo se u Hali sportova, a učesvovala su ekipe javnih preuzeća i republičkih ustanova. Prvo mesto osvojila je ekipa Krušika, dok je ekipa naše Sportske sekcije zauzela četvrto mesto. Fizioterapeut Goran Đukić, koji je član Organizacionog odbora,

kaže da je osnovni cilj bilo druženje ljubitelja sporta i najavljuje novi susret u septembru, za koji je već prijavljen duplo veći broj učesnika. Ipak, brojne pojedinačne nagrade pripale su našim kolegama. Tako su nagradu za fer plej dobili dr Vlada Srečković, ortoped i fizioterapeuti Aleksandar Ninić i Goran Đukić, kome je pripalo i laskavo priznanje za evrogol, dok je najbolju odbranu imao dr Vukašin Radojičić, ginekolog.

Letnja basket liga

Naši košarkaši su i ove godine učestvovali u Letnjoj basket ligi, koja je održana na terenu košarkaškog kluba „Student“. Za razliku od prethodnih godina, ovog leta takmičenje je organizovano samo u četiri kategorije, a učestvovalo je 29 ekipa iz Valjeva, Uba i Lajkovca. Međutim, vreme ljubiteljima sporta nije išlo na ruku, tako da su utakmice odlagane i premeštane i u dnevne termine. Možda je i to razlog što ekipa Zdravstvenog centra nije uspeala da se

plasira u polufinale, ali, kako se u fer igri kaže, važno je učestvovati. U seniorskoj kategoriji pobednik je Pro tim šped, u revijalnoj ekipa Direkcije, kod kadeta najbolja je bila ekipa Skdž fashion, dok je pobednik kod juniora Eko alarm. Za najboljeg igrača turnira proglašen je Igor Đuković iz ekipe Pro tim. Ovu tradicionalnu sportsku manifestaciju šestu godinu za redom organizuje Radio 014. Pokrovitelj Letnje basket lige je grad Valjevo.